

Så blev Michel Foucault högerens bästa vän

Svenska Dagbladet den 10 februari 2022

Var Michel Foucault, ett av de stora namnen förknippade med fransk postmodern filosofi, i själva verket nyliberal? För inte så länge sedan hade den frågan väckt förargelse både till höger och vänster. Men under de senaste åren har Foucaults förhållande till nyliberalismen omvärderats i båda lägren, med följderna att vissa i den intellektuella vänstern distanserat sig från honom, medan delar av högeren numera lyfter fram Foucault som en befryddad tänkare. Till exempel har nationalekonomen Mark Pennington i en artikel i en vetenskaplig tidskrift ägnad åt den nyliberala public choice-skolan, nyligen slagit en brygga mellan Foucaults syn på kunskap som en rent social konstruktion och Nobelpristagaren Friedrich Hayeks idé om att informella sociala institutioner som normer och traditioner, samt de priser som marknaden tillhandahåller, förmedlar kunskap och information som en enskild individ inte själv kan överblicka.

Just denna artikel är, enligt mitt synsätt, ett något artificiellt försök att finna en filosofisk gemenskap mellan Foucault och nyliberala tänkare, eftersom Hayek, till skillnad från Foucault, aldrig hävdade att det vi kallar kunskap är något av en chimär som kan dölja olika gruppers maktanspråk. Betydligt mer övertygande är de två vänsterorienterade författarna Mitchell Dean och Daniel Zamora som i den nya, och för att vara en akademisk monografi ovanligt välskrivna, boken "The last man takes LSD. Foucault and the end of revolution" (Verso Books) skildrar hur Foucault kom att känna samhörighet med amerikanska och mer libertarianska förgreningar av nyliberalismen.

Den fängslande titeln syftar på Foucaults vistelse i Kalifornien i mitten av 1970-talet och en utflykt till bergslandskapet vid Zabriskie Point, där den italienske regissören Michelangelo Antonioni hade spelat in sin psykedeliska långfilm med samma namn några år tidigare och Foucault nu provade LSD för första gången. Han var då kanske den allra sista av de vid tiden tongivande intellektuella som experimenterade med den för 1960-talets "motkultur" så betydelsefulla drogen. Inte långt efteråt, skriver Dean och Zamora, skulle LSD och den vänsterpräglade tidsandan fasas ut till förmån för en kokaindriven entreprenörskultur.

Men även om Foucault hade anlänt sent till festen, blev det, enligt honom själv, en livsomvälvande upplevelse (som även har behandlats av andra biografier, främst filosofen James Miller i boken "The passion of Michel Foucault" från 1993). Förstärkt av erotiska äventyr på San Franciscos sadomasochistiska klubbar, och resor till det religiöst väckta Iran och zentempel i Japan under den senare delen av 1970-talet, inspirerade LSD-trippen Foucault att ta sin filosofiska verksamhet i en ny riktning; mot att befria det mänskliga självet från vad han betraktade som en moraliserande välfärdsstat och dess benägenhet att pådyvla oss olika begränsande identiteter. I förlängningen hoppades Foucault på tillblivelsen av en ny människa som regerar sig själv och som, genom att hon underkastar sig fysiska och existentiella "provningar" liknande dem som Foucault erfarit, upptäcker mer öppna levnadsformer och tänkesätt; en vision, påpekar Dean och Zamora, som föregrep den japanskättade statsvetaren Francis Fukuyamas utlevande "sista människa" och tes om politikens nära förestående död.

I denna ansats kunde den traditionella vänstern inte vara en allierad, ansåg Foucault. Tillsammans med den konservativa, gaullistiska högern hade efterkrigstidens franska vänster tvärtom omfamnat just vad Foucault kallade den "pastorala" välfärdsstaten, vilken han betraktade som en modern manifestation av en äldre kristen bekännelsetradition. Liksom individen en gång hade tvingats bikta sig inför präster, förväntas den i vår tid, menade Foucault, medverka till att bli analyserad av välfärdsstatens professioner inom fängelser, skolor och socialförsäkringssystem och lydigt acceptera dessa "experter" definition av sin väsens kärna, till exempel "sjuk" eller "kriminell". Dean och Zamora ser här en politisk parallell till Foucaults och andra franska postmoderna filosofers teori om att den litterära textens mångtydighet begränsas av dess skapares tolkning, men här med staten i rollen som den allsmäktiga och tyranniska författaren.

Men den gamla vänsterns socialistiska och kommunistiska partier var, enligt Foucault, också alltför statscentrerade i ett annat avseende, nämligen i deras synsätt att genomgripande samhällsförändringar bara kan åstadkommas genom ett maktövertagande av staten. De förstod därmed inte, menade han, att en revolution vars enda syfte är att försöka införa en ny statlig ordning riskerar att lämna mer grundläggande betingelser för olika former av förtryck orörda; framför allt den förment vetenskapliga kunskapen, som den pastorala välfärdsstatens klassificering av människan, men även sådant som normer kring familjebildning och sexuella beteenden ytterst vilar på, enligt Foucaults synsätt.

På grund av Foucaults kritiska attityd mot staten – både som maktinstitution och som ett potentiellt instrument för social frigörelse – kom han att öppet sympatisera med de antimarkxistiska "nya filosoferna" på vänsterkanten, Bernard-Henri Lévy och André Glucksmann, och den så kallade andra vänstern, en individualistisk och decentralistisk rörelse inom det franska socialistpartiet. Men inte bara det; Foucault beundrade även Valéry Giscard d'Estaings högerregering, som satt vid makten 1974–1981. Den representerade en nyliberal högers inträde i fransk politik, vilket kom till uttryck i dess tillåtande inställning till exempelvis abort, skilsmässor och invandring, och Giscard's intresse för Nobelpristagaren Milton Friedmans ekonomisk-politiska idéer, i synnerhet hans förslag, först lanserat i den inflytelserika boken "Capitalism and freedom" (1962), att ersätta välfärdsstatens behovsprövade bidrag med en negativ inkomstskatt.

Detta innebär att människor med små inkomster under en viss nivå "får tillbaka" pengar från det offentliga i stället för att betala in skatt. Denna tanke tilltalade Foucault, eftersom det enda som spelar roll i ett sådant system är att individen befinner sig under inkomstnivån; ingen frågar sig hur och varför individen har hamnat där, eller vilka "behandlingar" och incitament som den kan behöva för att vilja arbeta mer och öka sina inkomster. På så sätt, skriver Dean och Zamora, undviks "det mesta som Foucault i årtal hade kritiserat i sina arbeten: alla de former av kontroll av kroppen, beteende, sexualitet som är så påtagliga, men ofta dolda, i socialistiska ansatser att minska ojämlikhet". Kort sagt, individen förflyttas från socialkontoret till marknadens icke-moraliserande arena.

Det var just den amerikanska nyliberalismens amoraliska karaktär som lockade Foucault till dess idéer. Ett annat exempel är Nobelpristagaren och Friedmans kollega i den nationalekonomiska så kallade Chicagoskolan Gary Beckers berömda analys av brottslighet (1968), som reducerar alla slags brott enbart till handlingar som utsätter individen som begår dem för risken att drabbas av en kostnad i form av ett straff. Därmed, påpekade Foucault, finns det "ingen skillnad mellan ett

trafikbrott och ett överlagt mord". Man kan inte heller längre, som även Becker själv framhöll, beskriva en kriminell person i moraliska eller psykosociala termer; brottslingen blir blott en homo economicus som bedömer kostnader och vinster på ett annat sätt än vi andra.

Mot denna bakgrund blev Foucault övertygad om den amerikanska nyliberalismens potential som statskonst; här fanns det alternativ till både den pastorala välfärdsstaten och en revolutionär regering som han och hans likasinnade i den franska vänstern sökte efter. Inom nyliberalismens antinormativa ramverk skulle människor, genom att tillgodogöra sig den oförfalskade kunskap som Foucault menade står att finna i den gränsöverskridande eller till och med smärtsamma "prövningen" (l'épreuve), kunna göra friare livsval och utgöra en aggregerad kraft för sociala förändringar. Vad Foucault såg framför sig var på sätt och vis en inverterad version av den österrikiska nationalekonomiska skola och den ordningsinriktade tyska ordoliberal ideologi som bland andra Hayek och Wilhelm Röpke (se Under strecket 20/9 2019) företrädde, där det institutionella ramverket är avsett att ge stadga åt samhället och marknaden.

Efter att sakligt och kunnigt ha redovisat Foucaults åsikter genom merparten av boken, vänder sig Dean och Zamora i de avslutande delarna mot vad de kallar hans "något bisarra" uppfattningar. Författarna syftar här på förkastandet av kunskapsbegreppet, men de är även kritiska till hur Foucaults omfamnande av nyliberalismen enligt deras mening lade grunden för att vänstern skulle överge välfärdsstaten och sin gamla väljarbas inom arbetarklassen, till förmån för marknadsexperiment och olika identitetsbaserade politiska rörelser; en förflyttning som Dean och Zamora anser har försvagat vänsterns legitimitet och skapat ett berättigat, utbredd missnöje. Men så länge han levde var vänstern en besvikelse för Foucault; han fann att marknadsfundamentalismen till höger hade mycket större potential att förstöra det samhälle han hatade.

Johan Wennström